

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

MOTIVATION FOR SAFETY AS A FACTOR OF INCREASE EFFICIENCY OF ACTIVITY

Стаття присвячена одній з актуальних проблем організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності педагогічних працівників закладів освіти.

Як свідчить аналіз, в сучасних умовах освітнє середовище закладів освіти не ізольоване від зовнішніх і внутрішніх факторів та їх впливу, які можуть давати як позитивні результати, так і загрози, небезпеки та ризики, які можуть призвести до деструктивних змін у закладах освіти. Щоб впровадитися з цією зміною, освітнє середовище закладів освіти має бути захищеним і безпечним. Організація безпечного освітнього середовища та облаштування укриттів стало одним із найважливіших завдань для керівників закладів освіти. В умовах війни в Україні здоров'я громадян є одним із першочергових завдань розвитку країни. Формування безпечного та здорового освітнього середовища є важливим завданням, яке має велике значення навіть у післявоєнний період відновлення.

У статті визначено термін «освітнє середовище», «безпечне освітнє середовище» для здобувачів освіти, проаналізовані особливості та умови організації безпечного освітнього середовища в закладі освіти; розкрито складові безпеки освітнього середовища та принципи формування безпечного середовища в закладі освіти.

Під час дослідження були розглянуті наукові праці вітчизняних вчених, які вивчали умови, необхідні для створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти.

Також висвітлено особливості безпечного освітнього середовища, важливі для збереження психічного здоров'я дітей, встановлено аспекти та складові безпеки в освітньому середовищі, розглянуті потенційні загрози відсутності безпеки в освітньому просторі, рекомендований порядок дій під час виникнення надзвичайної ситуації чи надзвичайної події та подальша робота з їх наслідками.

Основна мета діяльності закладів освіти в умовах сьогодення полягає в організації безпечного простору та наданні доступу до якісної освіти. Безпечне освітнє середовище має першочергове значення для сучасних закладів освіти.

Вивчено та означено ряд нормативних документів, що окреслюють вимоги до безпечного освітнього середовища закладу освіти в умовах сьогодення. Огляд літератури показав, що створення безпечного та здорового освітнього середовища в закладах освіти є багатограним завданням, яке потребує комплексного підходу.

Ключові слова: освітнє середовище, безпечне освітнє середовище, заклади освіти, педагогічні працівники, укриття, алгоритми дій.

The article is devoted to one of the urgent problems of organizing work on labor protection and life safety of pedagogical workers of educational institutions.

As the analysis shows, in modern conditions the educational environment of educational institutions is not isolated from external and internal factors and their influence, which can produce both positive results and threats, dangers and risks that can lead to destructive changes in educational institutions. To cope with this change, the educational environment of educational institutions must be protected and safe. The organization of a safe educational environment and the arrangement of shelters has become one of the most important tasks for the heads of educational institutions. In the conditions of war in Ukraine, the health of citizens is one of the primary tasks of the country's development. Creating a safe and healthy educational environment is an important task that is of great importance even in the post-war recovery period.

The article defines the term "educational environment", "safe educational environment" for students, analyzed the features and conditions of the organization of a safe educational environment in an educational institution; the components of the safety of the educational environment and the principles of creating a safe environment in the educational institution are revealed.

During the research, the scientific works of domestic scientists who studied the conditions necessary to create a safe educational environment in educational institutions were considered. The features of a safe educational environment, important for the preservation of children's mental health, are also highlighted, the aspects and components of safety in the educational environment are established, the potential threats of lack of security in the educational space are considered, the recommended course of action in the event of an emergency situation or an emergency event and further work with them consequences.

The main purpose of educational institutions in today's conditions is to organize a safe space and provide access to quality education. A safe educational environment is of primary importance for modern educational institutions.

A number of regulatory documents outlining the requirements for a safe educational environment of an educational institution in today's conditions have been studied and defined. The literature review showed that creating a safe and healthy educational environment in educational institutions is a multifaceted task that requires a comprehensive approach.

Key words: educational environment, safe educational environment, educational institutions, teaching staff, shelter, action algorithms.

УДК 373.027

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/80.1.25>

Колесник Н.В.,

ст. викладач кафедри освітнього менеджменту, державної політики та економіки
Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Мандрикевич Б.М.,

ст. викладач кафедри освітнього менеджменту, державної політики та економіки
Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Нікульченко В.В.,

ст. викладач кафедри освітнього менеджменту, державної політики та економіки
Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Постановка проблеми. Ми всі постійно піддаємося різноманітним суспільним, техногенним і природним впливам, які формують наше життя та нас самих. У той час як деякі з нас швидко й плавно адаптуються, відповідно змінюючи свою поведінку та дії, інші виявляють, що ці впливи значно порушують наш спокій і звичний темп нашого життя. Певні виклики можна швидко подолати, тоді як інші можуть резонувати з нами протягом тривалого періоду. Війна, яка триває в Україні, є глобальним викликом, є психотравмуючим фактором для багатьох людей, особливо дітей, які перебували або залишаються в зоні конфлікту. На значних ділянках території нашої країни ведуться активні бойові дії, зокрема широкомасштабні ракетні удари по військових об'єктах, а найважливіше об'єктах цивільної інфраструктури, обстріли освітніх установ. І саме ці події ставлять нові виклики безпеці суспільства в цілому, та окремих систем.

Освітній процес вкотре зазнає змін. У першу чергу питання безпечного простору та освітнього середовища для перебування учнів і працівників стає все більш важливим.

Зокрема, на новий рівень актуальності підіймаються питання побудови та функціонування безпечного освітнього середовища. Це одне з важливих завдань сучасної освітньої установи.

У 2015 році в Норвегії, на міжнародній конференції про безпеку шкіл, була відкрита для підписання «Декларація про безпеку шкіл» – це політичне зобов'язання забезпечувати кращий захист дітей, вчителів та шкіл, підтримувати продовження освіти під час бойових дій.

У листопаді 2019 року Україна стає 100-ю країною, яка приєдналася до Декларації про безпеку шкіл.

В серпні 2021 року Кабінет Міністрів України затвердив план заходів (Розпорядження КМУ № 898-р від 4.08.21) щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл. Тим самим створив умови для забезпечення права на освіту та формування безпечного освітнього середовища у період воєнних дій.

На сьогодні Декларацію ратифікувало 106 держав.

Коли ж ми говоримо про безпечне освітнє середовище, то передбачаємо не лише про фізичну, а й психологічне благополуччя тих, хто залучений до освітнього процесу.

Дії, поведінка та вчинки осіб у цьому середовищі відіграють вирішальну роль у визначенні його якості. Будь-яка їхня дія вчинок чи навіть бездіяльність може як зміцнити психологічне здоров'я тих, хто перебуває в цьому просторі, так і погіршити його, потенційно призводячи до виникнення різноманітних негативних психологічних проблем. Це підкреслює необхідність створення та підтримки ефективного освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Безпеку в освітньому просторі, як сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди визначає Закон України «Про повну загальну середню освіту» [1].

В останні десятиліття сутність поняття «освітнє середовище» була підтверджена як психологами, так і педагогами. Дослідження освітнього середовища здійснюється з позицій, відповідних сучасному розумінню освіти як особливої сфери суспільного життя та середовища як фактора освіти.

Проблеми освітнього середовища вивчали такі дослідники, як Д. Ельконін, К. Левін, К. Роджерс, В. Ясвін та ін. Питання заснування безпечного освітнього середовища для збереження психічного здоров'я дітей розкривають сучасні педагоги та психологи Н. Бойчук, Д. Князькіна, І. Марухина, І. Подтикан, Т. Цюман та ін.

Чимало науковців присвятили свої праці проблемам формування безпеки в освітньому середовищі, а саме Пилипенко В. Ф., Чесноков Н. А. – комплексній безпеці навчального закладу, Гаязова Л. А., Петров С. В. – безпеці освітнього середовища, Обозова О. – безпечному освітньому середовищу школи, Сидорова Л. З. – безпечному освітньому середовищу педагогічного коледжу та інші.

Основою дослідження питання проектування освітнього середовища в ЗДО як засобу особистісного розвитку дітей дошкільного віку є наукові роботи, проведені вченими в рамках даної проблеми: розвитку особистості в дошкільному віці (Л. Артемова, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, В. Котирло), модернізації дошкільної системи освіти (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко) [2, с. 7].

Тлумачний словник визначає поняття середовище, як оточення, сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей пов'язаних спільністю цих умов, в яких протікає діяльність людського суспільства, організмів [3, с. 643].

Освітнє середовище – відносно нове поняття, це система впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться у соціальному і просторово-предметному оточенні [4, с. 115].

Безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфорт на міжособистісній взаємодії, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу [5, с. 10].

Мета статті полягає у висвітленні важливості створення безпечного й здорового освітнього

середовища в закладах освіти України в умовах воєнного стану, теоретичному аналізі сутності безпечного освітнього середовища, проблеми формування безпеки освітнього середовища, розкриття змісту поняття «безпечне освітнє середовище», визначення складових освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Керівники освітніх установ та педагогічні працівники України підтримують свій освітній фронт, продовжуючи працювати в складних умовах сьогодення. Вони формують та розвивають унікальний педагогічний досвід, який переосмислює значення освіти та її ціннісні аспекти, а також виходять на новий рівень відповідальності.

Закону України «Про повну загальну середню освіту» визначає, що безпечне освітнє середовище – це сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди. Крім того, цей закон вказує на те, що шкода може виникнути, зокрема, через недотримання певних вимог:

- санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил;
- закони, що регулюють кібербезпеку та захист персональних даних;
- питання безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних харчових послуг.

А також це стосується фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації з будь-якої причини, і навіть приниження честі, гідності, чи ділової репутації (наприклад, знущання та поширення неправдивої інформації). Це також охоплює пропаганду та/або підбурювання, зокрема через цифрові платформи, до того ж заборону вживання алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин на території закладу освіти.

Звичайно всьому вищезазначеному не має місця в освітньому середовищі закладу освіти.

В умовах збройного зіткнення між державами надзвичайно гостро стоїть питання безпечного простору. У 2015 році, глобальною міжнародною Організацією Об'єднаних Націй (ООН) було розроблено Декларацію про безпеку шкіл. На початок повномасштабного вторгнення ця Декларація була підписана 109 країнами, серед яких немає росії. Протягом всієї війни в Україні країна-агресор вважає навчальні заклади цілями для обстрілів.

Важливість та необхідність швидкої організації безпеки освітнього середовища в Україні була оцінена у 2022 році, після початку воєнних дій Російської федерації.

Міністерством освіти і науки України постійно оновлюється інформація щодо постраждалих закладів освіти нашої країни. І саме станом на початок 2025 року 3798 закладів освіти

постраждали від бомбардувань та обстрілів, з них 365 зруйновані повністю.

Заклади освіти в Україні працюватимуть за новими вимогами до безпечного освітнього середовища як під час, так і після завершення бойових дій. Бо одним із значущих завдань для керівників закладів є і буде створення та облаштування укриттів, а також організація безпечного освітнього простору.

Адміністрацією закладу перед новим навчальним роком буде прийматися індивідуальне рішення щодо формату організації освітнього процесу – очного, дистанційного або змішаного. Такий висновок буде прийнятий тільки після результатів обстеження закладу спеціальними комісіями.

Державною службою з надзвичайних ситуацій розроблено, а Міністерством освіти і науки України надано вимоги та рекомендації щодо облаштування безпечного укриття у закладі освіти. Цей документ розроблений спільно з експертами ініціативи «Система забезпечення якості освіти», яка впроваджується в межах проекту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), що реалізується компанією Alinea International за кошти Уряду Канади [6].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України у квітні 2023 року була затверджена «Концепція безпеки закладів освіти», основна мета це вирішення безпекових завдань організації навчального процесу і в першу чергу в умовах військової агресії. Строк реалізації: 2023 – 2025 роки.

Ми можемо виокремити три складові безпечного освітнього середовища, це:

- фізична безпека – тобто дотримання будівельних норм і правил та протипожежних і санітарних вимог;
- психологічна безпека – запобігання психологічному насильству, експлуатації, дискримінації за будь якою ознакою;
- інформаційна безпека – кібербезпека, захист персональних даних.

Зараз ми акцентуємо нашу увагу на фізичній безпеці. Нам необхідно забезпечити захищеність закладу освіти та учасників освітнього процесу від реальних загроз соціального, техногенного і природного характеру, захист здоров'я і життя дітей протягом усього освітнього процесу.

В Концепції позначено чотири блока задач, які прописують основні напрями реалізації цієї програми. Це:

- створення безпечної інфраструктури закладів освіти;
- ефективне попередження та протидія негативним безпековим явищам в освітньому середовищі;
- формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу;
- організація безпечного підвезення учнів та вчителів до/із закладів загальної середньої освіти [7].

Розглянемо більш детально деякі напрями.

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Керівник закладу зобов'язаний виконати ряд кроків і почати їх необхідно здійснювати вже наприкінці поточного навчального року, а саме видати наказ "Про підготовку закладу освіти до нового навчального року", яким затверджує:

- план заходів щодо підготовки закладу освіти до нового навчального року та опалювального сезону;

- склад робочої комісії з перевірки виконання організаційних та ремонтних робіт [8].

Дуже важлива роль відведена постійно діючій технічній комісії. Наказом керівника закладу освіти до початку навчального року створюється постійно діюча технічна комісія, яка проводить обстеження приміщень, інженерно-технічних комунікацій закладу освіти, та визначає готовність навчальних кабінетів, майстерень, спортзалів, ігрових та спортивних майданчиків, інших приміщень, а також укриттів фонду захисних споруд цивільного захисту до нового навчального року [8].

Постійно діюча технічна комісія має перевірити та скласти:

- акт обстеження приміщень та інженерних комунікацій;

- акти-дозволи на введення приміщень та інженерних комунікацій в експлуатацію;

- акти-дозволи на проведення занять у навчальних майстернях, спортивних залах, кабінетах (лабораторіях) хімії, фізики, біології, інформатики, охорони праці, безпеки життєдіяльності;

- акт оцінки стану готовності захисної споруди цивільного захисту (сховище або протирадіаційне укриття, що є на балансі закладу освіти);

- акт оцінки об'єкта (будівлі, споруди, приміщення) щодо можливості його використання для укриття населення як найпростішого укриття.

Комісія, яка створена за наказом відповідного органу управління освітою, приймає в експлуатацію заклад освіти.

До її складу повинні входити:

представник органу управління освітою (голова комісії),

керівник закладу освіти,

представник профспілкової організації закладу освіти,

представники місцевих органів державного нагляду (цивільний захист, пожежна безпека, Національна поліція, охорона праці, санітарно-епідеміологічний нагляд тощо – за згодою).

Підсумковим документом, який підтверджує готовність і надає право на початок освітньої діяльності є Акт готовності закладу освіти до нового навчального року.

Також перед початком нового навчального року керівник закладу освіти призначає наказом

відповідальних осіб за окремі, найбільш критичні напрями роботи. Необхідно звернути увагу на важливість підбору відповідальних осіб з питань цивільного захисту; охорони праці і безпеки життєдіяльності; пожежної безпеки, електрогосподарства та з інших питань діяльності закладу освіти.

Найбільш актуальними питаннями сьогодні стають питання утримання і експлуатації Фонду захисних споруд цивільного захисту.

ФОНД ЗАХИСНИХ СПОРУД – сукупність усіх захисних споруд та інших споруд, що можуть бути використані для укриття населення [9]. Складається із:

- Захисних споруд (сховища та протирадіаційні укриття).

- Споруд подвійного призначення.

- Найпростіших укриттів.

В особливий час кошти на захисні споруди можна залучити облаштуванням найпростіших укриттів або шляхом швидкого будівництва захисних споруд.

В умовах правової системи воєнного стану та в поєднанні з часовими обмеженнями, керівники установ, закладів освіти мають здійснити наступні заходи:

1) забезпечити стан готовності існуючих об'єктів фонду захисних споруд відповідно до їх цільового призначення.

Важливо – Об'єкти фонду захисних споруд закладів освіти під час здійснення освітнього процесу за очною формою здобуття освіти доступні тільки для учасників освітнього процесу [9].

2) встановити можливість розміщення повного складу працівників і здобувачів освіти у зазначених об'єктах, а також на основі цього визначити додаткову потребу в таких приміщеннях;

3) у випадку, якщо заклад освіти не має на обліку об'єктів фонду захисних споруд або виникає потреба в їх додатковому забезпеченні:

- ініціювати створення комісії із залученням фахівців органу управління освітою, цивільного захисту, ДСНС, органів виконавчої влади та інших щодо обстеження наявних будівель (споруд, приміщень) з метою встановлення можливості їх використання для укриття як споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів,

та/або

- вжити заходів щодо створення та облаштування на території закладів освіти найпростіших укриттів фортифікаційних споруд;

- визначити можливість використання для укриття працівників та дітей об'єктів фонду захисних споруд інших суб'єктів господарювання [9].

При цьому зазначені об'єкти повинні бути розташовані на відстані від закладів освіти згідно будівельних норм – до 500 м, а бажано до 100 м).

Результати проведеної роботи оформлюються відповідними актами оцінки об'єкта.

Здійснення контролю за готовністю захисних споруд цивільного захисту забезпечує ДСНС разом з органами виконавчої влади, місцевими держадміністраціями та органами місцевого самоврядування відповідно до вимог законодавства [9].

Паспорт захисної споруди є основним та обов'язково необхідним документом для обліку сховищ, протирадіаційних укриттів, споруд подвійного призначення у фондї захисних споруд.

Найпростіші укриття беруться на облік на підставі акта обстеження об'єкта щодо можливості його використання для укриття населення.

Механізм реагування окремих категорій працівників закладів освіти щодо попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад наданий у Наказі МВС і МОН від 18.08.2023 № 685/1013 «Порядок раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти». Саме в цьому документі прописаний ряд дій, який повинен виконати Засновник закладу освіти або уповноважений ним орган, Керівник закладу освіти, Команда реагування закладу освіти і звичайно сам Працівник закладу освіти. А також алгоритм дій у разі нападу або ризику нападу на заклад освіти.

Висновки. Проблема безпеки освітнього процесу не є новою для суспільства, проте вона стає особливо важливою, коли країна опиняється в умовах конфлікту, військового вторгнення або окупації. Нині Україна переживає таку кризу. У цей критичний період життєво важливо необхідно забезпечити всі можливі умови для захисту життя та здоров'я дітей, одночасно вирішуючи виклики, які породжує ситуація з безпекою та триваюча війна. Щоб організувати безпечне освітнє середовище та запобігти насильству, учасники освітнього процесу повинні розуміти не лише те, що таке насильство, але й те, як зменшити ризики та небезпеки. Це розуміння зрештою призводить до створення умов, які забезпечують внутрішню безпеку та безпеку референтного довкілля. Досягти цієї мети можливо лише спільними та цілеспрямованими зусиллями педагогів, здобувачів освіти та

батьків. Якщо під час освітнього процесу учасники отримуватимуть розуміння загроз та алгоритмів дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, на нашу думку, це допоможе та сприятиме їм більш ефективному реагуванню на кризу та пом'якшить їхні негативні наслідки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 24 бер. 2024р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 18.09.2024).
2. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування: навч.-метод. посібник / О. Д. Рейпольська та ін.; за ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2021. 223 с.
3. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальновживана лексика / за заг. ред. В. Калашника – Х.: ФОП Співак, 2009 -960 с.
4. Філімонова Т. В. Освітньо-виховне середовище ДНЗ як чинник патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку: збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск LXXVII. 2017. Том. 1. С. 113–117.
5. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Т. П. Цюман, Київ, 2018. 56 с.
6. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки, *Державна служба якості освіти України* : веб-сайт. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/> (дата звернення: 28.01.2025).
7. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: Розпорядження КМУ від 7 квітня 2023 р. № 301-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.01.2025).
8. Про підготовку закладів освіти до нового навчального року та проходження осінньо-зимового періоду 2024/25 року: лист МОН від 26.07.2022 № 1/8462-22. URL: <https://mon.gov.ua/npa/propidhotovku-zakladiv-osvity-do-novoho-navchalnoho-roku-ta-prokhodzhenia-osinno-zymovoho-periodu-20242025-roku> (дата звернення: 20.10.2024).
9. ПОРЯДОК створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту, виключення таких споруд із фонду та ведення його обліку: Постанова КМУ від 10 березня 2017 р. № 138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.02.2025).